

Manuel Fontdevila: el periodisme perdut d'un homenot excepcional

55

Ponències
Anuari del
Centre d'Estudis
de Granollers
2008

Resum: *Manuel Fontdevila (Granollers, 1887 - Buenos Aires, 1957) fou un dels millors periodistes de la seva generació. Amic de Francesc Pujols, Josep Maria de Sagarra, Jaume Passarell, Amichatis, Josep Maria Planes o Eugeni Xammar, i de Corpus Barga, Chaves Nogales o Julio Camba, «les diferents vides» de Fontdevila desparten l'atracció fascinant per algú a qui veiem anar-se reinventant al llarg dels anys amb les úniques armes del seu talent, la ironia i la ploma. La seva prosa, sordament silenciada, i la seva vida, envoltada d'un penós silenci, no poden amagar que ens trobem davant d'un dels nostres homenots, d'un granollerí il·lustre, un escriptor i un periodista que els seus conciutadans conegueren com «el cònsol de Granollers a Madrid». L'injust oblit del qui fou nomenat fill predilecte de Granollers no pot durar ni un dia més. Ja és hora que tornem a rendir-li honors.*

1. Introducció

«Fontdevila fou un home de mitja vida, pàl·lid, groguenc, malenconiós, d'una constitució una mica fluixa, generalment rialler, amb un barret d'ales amples, d'un humor sarcàstic, d'un cinisme normal. Fou un gran treballador i un excel·lent periodista. Tenia una obsessió: fer el ressopó cada dia. Tancat el dia, feia el ressopó cada dia, i, com que tenia tants admiradors, sempre en tenia un o altre al costat. Era agut i divertit, molt popular. La popularitat l'encantava. Quan s'acomiadava d'algú sempre deia el mateix: 'No vol pas res de Granollers?' Els seus estirabots eren sorprenents i inacabables. El seu periodisme barceloní, els seus articles al *Papitu* pornogràfic, el recompensaren amb la direcció de l'*Heraldo de Madrid*. Potser es desdibuixà una mica, però a l'*Heraldo* féu una campanya republicana i d'esquerra de gran intensitat. Vingué la República. Al cap de molt poc temps, la República evolucionà cap a la guerra civil. Fontdevila hagué d'emigrar. Es morí a l'Argentina, si la meva memòria és exacta.»

Així va definir Josep Pla aquest periodista enormement respectat per la professió, autor dramaturg d'èxit, conversador brillant, cònsol de Granollers a Madrid, «salvador de diaris», escriptor de prosa àgil, brillant i irònica, autor d'unes excel·lents *Memòries* publicades a les revistes de l'exili i de desenes de centenars d'articles perduts en les hemeroteques del país, liberal, amic d'Eugeni Xammar i Julio Camba, que va treballar al costat de Carles Soldevila, Rovira i Virgili, Santiago Rusiñol, Francesc Pujols, Corpus Barga o Chaves Nogales. Un periodista que sobrevolà el camp de joc català i madrileny, cavaller de la Legió d'Honor francesa, i a qui només la guerra apartà del seu estimat Vallès.

La seva popularitat a Granollers durant els anys de la Dictadura de Primo de Rivera i durant la Segona República no va ser superada per ningú. L'any 1932, després de ser condecorat pel Govern francès amb la Legió d'Honor per la seva tasca en pro dels aliats durant la Primera Guerra Mundial, fou nomenat fill predilecte de la ciutat.¹ No només van ser els seus èxits teatrals sinó també el seu triomf a Madrid en el món del periodisme. El 14 d'abril de 1931, a la plaça del Sol, se sentien visques a Fontdevila, un dels homes que des de la responsabilitat de la seva tribuna al diari *Heraldo de Madrid*, més havien combatut al costat de les llibertats i per la República.

Sembrador d'optimisme i de riallades, el seu lema podria haver estat, sense por d'equivocar-nos: pel riure, tot. Tot, incloent el més transcendental. Fontdevila s'enfrontà a totes les tragèdies de la

¹ Nota de l'editor: La iniciativa va partir de l'artista granollerí Vicenç Albarranch, que el 9 de març de 1932, en una carta adreçada a l'alcalde de Granollers, exposava «que amb motiu d'haver honorat el Govern francès al il·lustre periodista i escriptor En Manuel Fontdevila fill d'aquesta ciutat amb l'Insignia de la Legió d'Honor d'aquella República, es posa una vegada més de relleu la tasca patriòtica i admirable del nostre país, que amb el seu talent ennobleix el nom de la nostra volguda ciutat. Que el sota signat creu que el gran escriptor és digne de que sigui degudament honorat per la ciutat de Granollers per éll tant dignificada; i que per lo abans expressat eleva la present, perquè la Excm. Corporació de la seva presidència es digni acordar rotular un carrer de la nostra ciutat amb el nom del gran escriptor En Manuel Fontdevila». Alguns dies després, altres ciutadans es sumaren a la iniciativa de Vicenç Albarranch, elevant a la Corporació la mateixa petició. Tanmateix, la comissió municipal que estudià la proposta va creure inconvenient «donar noms de persones vivents a carrers de la ciutat [...]. Aquesta Comissió entén que la millor manera d'honorar a Manuel Fontdevila, i tal vegada la més agradosa per ell, és conferir-li l'alt títol de fill predilecte de la ciutat, entregant-li estampat en un pergami costejat per subscripció popular com a homenatge de la ciutat entera». La proposta de nomenament fou aprovada en el Ple Municipal del 17 de març de 1932; però fins i tot amb posterioritat a l'aprovació, l'Ajuntament de Granollers va rebre peticions ciutadanes de dedicar-li un carrer. El lliurament del pergami de fill predilecte va tenir lloc al saló de l'alcaldia de Granollers el 2 de setembre de 1934, durant la festa major de Granollers, en un acte en què també fou lliurat el títol de fill predilecte a Joan Parera (Arxiu Municipal de Granollers: Fons Ajuntament de Granollers, expedient de fill predilecte de Manuel Fontdevila; Llibre d'actes del Ple Municipal: actes del 10.3.1932; 17.3.1932; 31.3.1932).

seva vida posant-se la màscara de cínic, intentant que espantés el dolor i la grisor. Però darrere la màscara de la màscara es trobava un animador de consciències adormides, un optimista compulsiu a creure i confiar en la vida, un irònic convençut del relativisme de la moral, un esmicolador d'estupideses, un escèptic lúcid i intel·ligent. Algú va dir que va ser el més català dels madrilenys, i el més madrileny dels catalans, que amb el seu somriure, el barret, el cigar eternament encès a la mà i les seves ulleres descomunals, havia fet per la causa catalana més que tots els polítics catalanistes junts. Probablement tenia raó.

2. Joventut: Granollers, sempre

Segons Maria Vilà, autora de l'únic estudi disponible sobre Fontdevila,² el seu pare, Francesc Fontdevila, va ser un metge de Sant Feliu de Codines, traslladat a Granollers amb la seva dona, Dorotea Vicenta Cruixent Trillo. Va tenir tres germanes, Concepció, Carme i Eulàlia. El pare, que va enviudar, va tenir encara un altre fill, en Gilbert, la descendència del qual és l'única localitzable, precisament a Granollers.

A la capital del Vallès va néixer Manuel Fontdevila i Cruixent el 1887, establint-hi un pacte de sang per sempre. Si hi ha cap granollerí fos en l'esperit d'aquesta ciutat és Manuel Fontdevila; si algú ha portat el nom de Granollers a tot arreu és Manuel Fontdevila; si mai un home s'ha mort d'enyorança perquè era lluny de la Porxada, aquest ha estat Manuel Fontdevila.

En un discurs pronunciat en la festa major de 1927, va proclamar, un cop més, la seva passió granollerina:

«Heu vist mai un país que sigui més bell que aquest Vallès dels nostres amors?... Meitat de Terrassa, meitat de Granollers, no hi ha terra com el Vallès! (aquell que no hi estigui conforme, que passi per la taquilla). El Vallès, que fa olor de palla... La ben encepogada trilogia floralasca, les tres escaients virtuts: el sentiment de pàtria, la fe i l'amor, tenen aquí, en aquest país de les fades –oh, la cultura de sarsuela!–, estatge franc, bon llit i tracte immillorable. Moltes

² Maria Vilà i Brecha: *Manuel Fontdevila i Cruixent (1887-1957)*, Granollers, 1996, mimeo, 76 pàg.

vegades em pregunto si potser m'hauria provat més ésser fill d'un altre poble, de Manresa o de Colera, per exemple, i sempre em contesto que no. Jo no podria ésser d'enlloc més que de Granollers i, cregueu-ho, vosaltres tampoc. És clar que quan un pensa en ciutats com París o Brussel·les, o Londres o Nova York el cor se'ns hi en va. Però com ho hauríem fet, desgraciats de nosaltres, granollerins pelats, tant de la broma que som i tan confiats que anem pel món, si de cop i volta ens haguéssim trobat fills i habitants d'alguna d'aquestes ciutats? Oh, adéu per sempre, dilluns flonjos i assolellats de cal Pastor i de cal Clec! Adéu conills a la brasa! Adéu plet dels orfeons i lluites locals, els d'aquest i els d'aquell altre, i eleccions entusiastes i minories i majories de l'Ajuntament! Adéu petites immenses lluites localistes i passions granollerines! Que a Nova York no hi ha la Unió Liberal ni l'Alhambra!»

En *El Vallès* de Jaume Maspons, una de les desenes de publicacions que s'amararen del catalanisme pur i ingenu de la Unió Catalanista, en l'escalf del gran moviment de la Solidaritat Catalana, hi publicaria unes quantes poesies, mentre els seus companys de redacció disparaven articles com «La corretja centralista a Catalunya», «Clar i català», «El cacic», «Separatistes!», «La unitat de Catalunya» o «El gran aplec de la Protesta».

Aviat, però, les poesies es transformaren en punxes i dards. El 10 de gener de 1909, enmig d'una encesa polèmica entre Llorens i Coma, Fontdevila apunta encertadament l'objectiu:

«Deixeu-me dir. Granollers no té regeneració possible. Granollers no és cap poble. No existeix en ell ànima popular, perquè no té cap idealitat, perquè no té cap aspiració, perquè no pensa, ni sent, ni té voluntat de res. Granollers és mort, és com si fos mort, és un poble que viu d'esma. Sota aquest cel ample i assolellat, apacible i serè, sota d'aquest etern cel de diumenge, sobre d'aquesta terra mandrosa, lassa, que dóna tan bons tomàquets i patates, s'ha creat un home tipus també apacible i tranquil, home tomàquet, vulgar i insensible. En aquest ambient de calma i de repòs, l'home Granollers hi viu feliç com ho eren els pastors de l'antiga Arcàdia amb la seva terra abundosa i amb el seu cel de festa, encara que en una cosa ens diferenciem dels arcadians, ells feien poesia i nosaltres fem digestió i veus aquí també perquè jo no em crec la regeneració de Granollers, jo no m'he fiat mai d'aquells que fan

massa bé la digestió i Granollers és el país del món que consum menys bicarbonat.»

En el més pur estil d'*épater le bourgeois*, Fontdevila s'inventa aquest «home tomàquet» com a representació sublim del granollerí mitjà, que a un jove de 20 anys havia de caure-li a sobre de manera insuportable: «[...] Aneu-hi alerta, amb l'home tomàquet, ell no concep idees, ni aspiracions, ni tan sols concep que un altre no tan tomàquet com ell pugui tenir-ne [...]» Les causes d'aquest panxacontentisme, segons Fontdevila, eren polítiques, per un costat (uns ajuntaments caciquils i ases), i psicològiques, per l'altre (una manca absoluta d'energia: «Decididament, Granollers és un poble inferior —ni veïnes espiant a les portes, ni tertúlies, ni penyes de cafès—, cada un de nosaltres viu tancat dins de dues valves com els musclos.»).

És clar que, de tota manera, quan Fontdevila publicà els seus articles «tomacals» ja no vivia a Granollers. Amb 16 anys va marxar. El seu pare havia decidit que estudiés la carrera de medicina. L'esperava una Barcelona que era lluny, molt lluny, dels seus estimats «homes tomàquet», que tant va arribar a enyorar.

3. Barcelona, bohèmia i inicis periodístics

«'Casa de Huéspedes de la Petra. Calle de la Unión, 7, 3°. Habitación, desayuno, comida y cena, 2,50 pesetas. Trato familiar.' La targeta no deia res més. Ja estava bé. Al cap de poc temps vaig comprendre que fins allò del 'trato familiar' hi sobrava... Al capdavant de 15 anys de vida granollerina —sol del Vallès i marinada fresca, el Montseny blau, Tagamanent i la riera ampla, el 'Casino', els amics i les amigues, l'escudella diària i l'arròs dels dijous— em trobava de sobte enmig del fang i les pastetes del districte cinquè de Barcelona. Recordo que, a les 9 del vespre, en començar el primer àpat, a la dispesa, mentre intentava dissimular la desagradable sorpresa que em causà una sopa misteriosa i mentre comptava si els fideus que hi nedaven eren parells o senars, m'arribà a les orelles el primer cuplet francès... A les set del vespre havia arribat a Barcelona, amb les galtes encara mullades dels petons de comiat del meu pare i les meves germanes. A les deu ja érem a baix a l'Alcázar, ja ens havíem ficat en una llotja tancada com un nínxol de cementeri, ja fumàvem 'puro', ja preniem cafè i copa i ja havíem convidat unes

artistes. Així vaig començar la carrera... No cal dir que aquella fauna no s'assemblava gens ni mica amb la humanitat honesta que jo estava acostumat a tractar en el meu poble i que tot allò despertà en mi una golafreteria de viure extraordinària.»

Fontdevila mateix ens ho va explicar en les seves *Memòries*, que va publicar per entregues a la revista *Catalunya* de Buenos Aires de juliol de 1943 a març de 1945 i, encara de manera més esporàdica, en una columna que va mantenir a la revista mateixa, amb el nostàlgic nom de «Aigua de Canaletes», de setembre de 1954 a agost de 1955.

La seva és una bohèmia tronada, que es reunia al primer cabaret que va haver-hi a Barcelona, al final de les rambles, El Café del Centro, als soterranis del qual, en un racó humit i putrefacte, s'ajuntaven putes i jugadors, estraperlistes i toreros, crupiers i periodistes, el lumpen urbà del barri xinès amb menys *glamour*. D'aquí sortiria la llegenda del districte cinquè.

Els estudis els abandonarà aviat. El virus de la tinta també l'atacarà de seguida. Funda revistes com *El Recte*, «Portaveu quinzenal escolar de totes les inspiracions i aspiracions dels estudiants de Barcelona i pobles de l'agregació» i participa en diaris de tanta correcció política com *La Figa*, *La Piga*, *Rialles*, *La Mala Setmana* o *La Pepa*. També col·labora en un diari radical lerrouxista que feien els integrants de la penya del Bar del Centro, amb Lluís Capdevila, Samblancat, Fernando Pintado, Amichatis o Salvat-Papasseit (*Gorkiano*). Sovint, els articles es pagaven a dos ous ferrats, i es va fer famosa una anècdota que explicava que Fontdevila precisament va aconseguir robar una col·laboració rebaixant el preu a només un ou ferrat.

D'aquells temps, el seu amic enemic Lluís Capdevila, «el príncep de la bohèmia», un dels més assidus visitants d'Au Fond de la Mer, n'escriví un retrat precís:

«Un home d'alçada mitjana. Tenia un cap que semblava inflar-se-li en la base del crani; els cabells escassos pentinats amb ratlla al mig; uns ulls sempre riolers, sempre encesos per l'espurna verinosa de la burla; la mirada dels quals els vidres de les ulleres feien insolent; un nas petit i corb com el bec d'un lloro; la boca, molt separada del nas, petita com un cul de gallina i sempre amb l'adminicle

d'un puro que en els dies —en les nits— del Bar del Centro era un puro infecte de la Tabacalera i que després en els dies de *La Publicidad* i de l'*Heraldo de Madrid* es convertí en un fastuós puro de l'Havana. Caminava d'una manera petulant, traient el pit enfora com els tenors quan surten a escena i li podia l'alè, com al personatge de Clochemerle.»

El seu pare deixa de passar-li la pensió i ell comença a treballar a *La Tribuna*, un infame diari castellanòfil de Barcelona, el 1910, amb 17-18 anys, i col·labora en l'aparició d'un nou diari que duraria fins al 1939: *El Día Gráfico*, diari que més endavant passà a l'òrbita del famós alcalde radical de Barcelona, Pich i Pon.

És el moment que a Catalunya neix la figura del corresponsal de guerra: Claudi Ametlla, Gaziel, a *La Vanguardia* (el més famós de tots), però també Francesc Macià des de París i un tal EX, des de Londres i després des del front belga, que no era altre que l'Eugeni Xammar. A tots ells se suma, el 14 d'agost de 1914, Manuel Fontdevila. Primer s'estableix a Montpeller, i envia diàriament un servei condensat de telegrams en substitució dels de les agències; després a Montpeller, Lió, París i Besançon, «vuit mesos, els més intensos de la meua vida». El maig de 1915 torna a Barcelona, on deixa el diari per desavinences amb la direcció (Fontdevila era un aliadòfil i *El Día Gráfico* apostà pel Kàiser alemany; Xammar dimitiria també pels mateixos motius).

L'espera el periodisme i l'humor en majúscules, *La Publicidad* i *Papitu*.

4. El *Papitu*

L'any 1912, Pere Coromines, advocat eminent, economista i polític, pare del gran lingüista Joan Coromines, publicà un dietari en vers i en prosa, basat en la *Vita Nuova* de Dant. Un recull d'amor amb anotacions i comentaris. Tres anys després, apareixia una nova secció en una revista d'humor catalana, amb el mateix nom. La revista es deia *Papitu*. Tenia un objectiu clar: ser l'antítesi de *Patufet*. Es volia irreverent i d'esquerres, i que l'humor fos el seu estendard. A fe que ho aconseguiria.

Els articles de Fontdevila a *Papitu* mereixerien per si sols un estudi a part. Aquí va trobar l'espai per a abocar-hi tot el seu humor:

uns cops, fregant l'escatologia; d'altres, sobrepassant-la; sempre, amb un punt de vista original, irònic, papitesc. És un humor fluvial, que va passant, a voltes encabritat, a voltes melangiós, sempre divertit.

Allarg de l'any 1915, «Les hores d'amor serenes» va consolidant-se fins a arribar a ser la secció amb què s'obre el setmanari. Fontdevila hi té sempre uns temes favorits, usualment centrats en la dona.

És un Fontdevila en estat pur: procaç, murri, sàtir i satíric. Els jocs de paraules són constants; la irreverència, flagrant. Fontdevila no enganya ningú. Els seus articles papitescos són provocatius, verds i, sovint, grollers. Per parlar de vides exemplars i pagesetes i orfenetes ja hi havia altres publicacions. En canvi, de cupletistes i dones que feien la carrera, només hi havia el *Papitu*. Tot i que sens dubte, en l'article dedicat al cul de les senyores és quan Fontdevila assoleix uns nivells difícilment superables:

«Sembla mentida que poetes, filòsofs i literats de tota mena que s'han ocupat de les dones, desfent-se en estrofes poemàtiques als ulls, a la boca, a la cintura, als peus, etc. hagin descuidat sempre una part integrant del cos de les senyores, la més característica, la més sincera i la més prominent. Ens referim al cul —així, clar i català— al cul. Sense embuts de cap mena... Res més humà que el cul d'una dona. Res més expressiu, més viu i més susceptible de deduccions i d'indicis.» Però fins en els extrems de la provocació, Fontdevila és hilarant i utilitza un llenguatge ric en adjectivació i metàfores: «Catorze anys d'observació culinària em donen certa autoritat en la, diguem-ne, matèria... disquisicions sobre culs grossos, culs migrats, culs aparedats al capdavant de l'esquena, culs plans, culs abundosos...» I conclou: «El cul és font d'alegria, és niu d'optimismes i de satisfaccions inefables, brolla per ell una veu inestroncable de felicitat casolana. És rialler com la lluna, llaminer com la cara llaminer de la lluna. Riu, riu constantment, salta, brinca, s'encabrita en esbojarraments infinits. Quasi podríem dir que la felicitat en les dones està en raó directa de la major amplitud de la corba graciosa del cul. Quina llàstima que se n'hagi de dir cul!» Però quan sembla que s'ha acabat, insisteix en l'amenaça d'un estudi sobre «Culo-logia» o «phisco-culo-logia», fins a concloure: «Doneu-me el cul d'una dona i us diré quin geni té (allà on hi ha cul hi ha alegria o la manca de cul en una dona l'esclavitza en un

Manuel Fontdevila (al centre de la imatge) a Buenos Aires l'any 1946. Va enviar la fotografia amb la nota següent: «Creo que gozo de salud; para muestra un botón.» (Fotografia: Arxiu de Rosa Fontdevila.)

Manuel Fontdevila amb alguns amics, a la sortida del registre civil de Lanús (Buenos Aires) el dia 5 de novembre de 1956, en què va contraure matrimoni amb María Rita García. Al dors de la fotografia va escriure: «L'amic Reverter (el més petit) és el que més feu per aquest acte». (Fotografia: Arxiu de Rosa Fontdevila.)

estat d'emmurriament i de desesperació inclassificable).» Fontdevila dedicarà fins a tres articles a parlar del cul de les dones. I cinc a glorificar l'adulteri.

«Aquellas crónicas del *Papitu* le dieron un crédito que él no desaprovechó. Fontdevila no desaprovechaba nada. Este criterio pragmatista, llamémoslo pragmatista, debió adquirirlo pensando en aquellas tabernas del Distrito V, cuando iba a cenar con un amigo, que no teniendo más que para un plato, mientras el amigo atacaba la carne, el mojaba el pan en la salsa. Fontdevila decidió que, en la vida, hay que comerse la carne y la salsa, y fue subiendo, nadando entre dos corrientes, hasta ser dueño de dos autos.» (Rafael Moragas i Màrius Aguilar)

5. Aprendre l'ofici: *La Publicidad*

A Fontdevila, que havia aconseguit també convertir-se en corresponçal a Barcelona del diari *Informaciones* de Madrid, dirigit per Leopoldo Romero, li arribava finalment l'oportunitat somniada: Amadeu Hurtado, l'inspirador del nou rumb de *La Publicidad* després de la compra del diari per part dels naviliers Taià, li ofereix d'entrar al diari com a cap de redacció i compaginador.

Carles Soldevila, a les seves *Memòries*, ho va explicar així:

«Amadeu Hurtado, advocat dels Taià, els havia suggerit de crear un diari on llur agraïment pels beneficis que obtenien del comerç amb els aliats pogués manifestar-se en forma elegant i plausible. I va ser feina fàcil, en una Catalunya predominantment aliadòfila, trobar col·laboradors de punta per a la nova *Publicidad*. Rovira i Virgili hi va donar les seves notes de política internacional amb claredat i informació habituals. Manuel Fontdevila, redactor en cap, tenia el seu reialme a la impremta, al carrer de Barberà. La seva pal·lidesa d'home nocturn —no es ficava al llit fins a quarts de set del matí— no li impedia de tenir un temperament trepidant. L'ajudaven Manuel Brunet i Andreu Nin, Àngel Ferran, Feliu Elies, Joaquim Pena, Xavier Nogués... Amb qualsevol motiu ens aplegàvem en un àpat al qual solien afegir-se alguns artistes, amics particulars del director i de tant en tant col·laboradors del diari... Sovint, al capdavant del banquet, un trio format per en Fontdevila, en Xammar i en Ferran cantava a cor i amb la mímica corresponent

el romanço *La muerte del Espartero*, el gran espasa que 'pasábase la vida haciendo caridá'.»

Són anys de feina, de construir un diari vibrant i amb ànima, aliadòfil. Arribà l'armistici, la victòria per la qual els homes de *La Publicidad* tant havien lluitat. «En Nin i jo organitzàrem, el dia de l'armistici, totes les manifestacions que amb músiques i banderes van recórrer la ciutat. A l'Edén Concert vam fer plegar el ram i des de l'escenari adreçàrem la paraula al públic. Un policia disparà un tret contra nosaltres dos a les rambles.» I després una postguerra que va desembocar en unes lluites socials sagnants als carrers de Barcelona.

6. L'emperador del Paral·lel

El gener de 1920, Fontdevila estrenava una obra escrita a quatre mans, amb Lluís Capdevila, anomenada *L'auca de la cupletista. Escenes pintoresques de la gent del ferro*. Els personatges: putes tuberculoses, mamàs de bordell, *niños bien*, joves de cor ardent. La Xarrapetes, Don Rossendo, la Paulina, Don Feliu, la Margot, la Mari, en Tomàs i el Max. Caràcters dubtosos i tèrbols. Just els que la gent volia veure representar. I, tot plegat, s'embolcallava amb un català del que aleshores es parlava pels carrers, ple de castellanismes, el català de les Rambles, el port o a la Boqueria.

Sis mesos després, arribava a les sales la segona part, *Les dones del music hall*, amb els mateixos protagonistes i un final molt desgraciat. I encara, abans que s'acabés l'any, amb el seu inseparable amic d'aleshores, Amichatis, van estrenar *L'hora blava del districte V: revista vodevilesca barcelonina amb un acte dividit en un pròleg i cinc quadres*, la nit del 6 de novembre de 1920, a càrrec de la companyia de Josep Sampere:

«Hi ha un silenci a la vida de la ciutat: és que tothom sopa. Després la ciutat dorm, menys aquest barri. El plaer, com un bon diputat, té el seu districte: el districte cinquè! Aquí el tenen, quan callen els telers, ell comença, un cafè que no s'acaba mai a cada acera. En ell naixen cada nit il·lusions i se'n marxen d'altres. El districte V és... una jove pintada, un *xisto*, un piano de maneta, un crim. És com el titella de la ciutat. Volen venir? Ara és hora. L'hora blava! Si volen venir els espero a la porta. Veuran, surtin, anirem

rectes, carrer Nou fins a la Rambla, allà farem el vermut. Després soparem al Paradís concert, amb una cupletista que tingui gana! Llegirem els dos setmanaris del districte, el *Papitu* i *L'Esquella*... i anirem a veure sortir el sol a Montjuïc. És l'hora blava del districte! No tinguin por d'atracadors ni lladres. A mi tots em coneixen! Vènen? ... Sí?...No?... I si no es volen molestar, no es moguin! Els meus companys i jo, que coneixem el barri, procurarem fer un *quadro* del natural... I a la feina, senyors, que aviat serà un quart de dues... A reveure!»

Sense cap mena de dubte, la seva obra de més èxit fou *La dona verge*, estrenada al teatre Apolo el 18 de setembre de 1926, per la companyia Maria Vila i Pius Daví. Altra vegada la història d'una noia amb un gran cor que es veu abocada al sacrifici i l'adulteri empesa per un pare i unes ties malvades. Una espiral de decadència que difícilment pot representar-se avui en dia, tot i que conté alguns diàlegs humorístics inspiradíssims.

L'èxit fou immens i el ressò arribà de seguida al Vallès. El *Diari de Granollers* de 27 de setembre de 1926, incloïa, a tota pàgina, el text següent: «L'èxit d'un granollerí» *La dona verge* és una obra que es desenvolupa dintre una família rodejada de misèria; ella és una pobra obrera; el pare, un jugador empedreït; una madrastra, un germà vividor i un cosí carterista: la pobra obrera cau fatalment on havia de caure i debatent-se enmig la lluita de la família, es desengrana l'obra. El realisme de l'assumpte es fa interessant. El llenguatge emprat, just en cada figura. No entrem, ni discutim avui la moralitat que l'obra en son caire especial involucra.»

Dos dies després, es fa ressò de l'homenatge tributat a Fontdevila al restaurant Can Joan, a Barcelona, amb l'assistència d'unes 100 persones i amb tot el personal de la família Vila-Daví. Hi parlaren Enric Lluelles, Àngel Samblancat, Emili Junoy i Fontdevila, que va dir les paraules següents: «Molts a mi m'han considerat un humorista sense sentiments i és que se m'ha plantat la llufa d'aquest humorisme. En tots els actes de la meua vida m'he preocupat d'estimar els companys i de sembrar el bé. I l'homenatge d'avui que em tributeu, més que per l'èxit de la meua obra, és perquè us tinc enganxats amb un ganxo. És la vostra amistat.» El diari remarca que assistiren a l'homenatge, els següents granollerins: Magí Anglès, Manuel Oliva, Francesc Saló, Francesc Montaña i el

director de *La Gralla*, Amador Garrell —pel *Diari de Granollers*, els senyors del Cerro, Pere Vegué i Amadeu Barbany.

Tornarien a ajuntar-se poc temps després, quan de resultes de l'èxit obtingut es va col·locar una placa al mateix vestíbul del teatre Apolo. Pocs mesos després, Fontdevila intentaria repetir l'èxit amb *El cavaller immortal*, però no l'obtindria. Fou l'última comèdia seva.

7. Els anys de Madrid

Ens cal retrocedir uns pocs anys per parlar d'un dels pocs intents catalans de tenir unes tribunes públiques de comunicació a Madrid. En foren protagonistes els germans Busquets i, de nou, Amadeu Hurtado, que actuava com a advocat seu.

En paraules del seu amic Carlos Sampelayo:

«Los Busquets se llevaron a Fontdevila a Madrid porque trataban de rodearse de gente nueva, con nuevas ideas, profesional, dinámica, inteligentísima, animadora de periódicos, con audaz sentido de la confección, concedora del público, sin prejuicios conservadores, alegre, pícaro, sensible, hombres de la calle en fin. Y todo eso era Fontdevila... Comenzó actuando en *El Liberal* como confeccionador y redactor-jefe de hecho. Todas sus ideas se aceptaban y se ponían en práctica, dirigidas por él mismo con imaginación y claridad. El director y el redactor-jefe de derecho, hombres de viejo estilo, estaban arrollados por el ímpetu y el nervio de Fontdevila.»

A *El Liberal*, Fontdevila torna a mostrar la seva cara de tècnic periodista, de professional competent i arremangat. Salva el diari —que es trobava en plena decadència— i a més el situa en la línia del republicanisme esquerrà democràtic. *El Liberal* rebria el cop d'estat de Primo de Rivera als crits de «Viva España!» i «Viva la libertad!». Per si quedava cap dubte, l'endemà titulava: «Ha triunfado la sedición». Durant el règim primoriverista es feren famoses les seves campanyes contra el dictador, reconegudes fins i tot pels mateixosensors:

«*[El Liberal]* era el que ha hecho una labor más constante y eficaz contra la Dictadura. Inteligentemente dirigido por un enemigo

político del dictador, pero que no llegaba jamás a la desconsideración personal a éste, supo, sin interrupción, combatir y discutir, a cambio de concesiones en nimios detalles, toda la obra de la Dictadura [...]»

Com va sostenir Hurtado: «Aprofitàvem tots els aspectes possibles de la vida pública dels països normals d'Europa per a recordar que encara n'hi havia alguns on el respecte de l'home no havia perdut tots els seus drets.» Conseqüentment, sovintejaren les multes i els tancaments.

El 1926 Hurtado surt i Fontdevila assoleix el punt àlgid de la seva carrera. Els Busquets el nomenen director de l'*Heraldo de Madrid*. Sampelayo ho va veure així:

«Fue como un 'golpe de estado'. De pronto, los hermanos Busquets, propietarios de la SEU, hicieron director del *Heraldo* a Fontdevila el año 1927 y salieron tropicados el que lo había sido hasta entonces, don José Rocamora, y el jefe de redacción, Rafael Marquina, hermano del poeta Eduardo Marquina. Fontdevila hizo redactor-jefe a Chaves y cambió el formato del periódico por completo, aumentándosele el papel y el presupuesto de colaboración. De un tamaño 'standard' de doce páginas, pasó al 'doble tabloide' de 24, con nueva medida de columnas y la confección más audaz que entonces podía imaginarse.»

Fontdevila hi introdueix millores tècniques, dóna una gran importància als esports, als toros i al teatre; manté seccions d'actualitat com enquestes i reportatges. Els canvis i les reformes al diari van ser un èxit i aviat va pujar a una tirada de 30.000 exemplars. Durant la República s'alçà com el gran contrincant del conservador *ABC* i jugà la carta azañaista de manera desacomplexada. Segons Antonio Checa, a *Prensa y partidos políticos durante la II República*, *ABC* tenia un tiratge de 180.000-200.000 exemplars, *Heraldo* 140.000-160.000, *Ahora* 100.000-120.000, *El Liberal* 70.000-80.000 i *El Sol* 60.000-75.000.

Fruit de la defensa d'aquestes posicions democràtiques i en reconeixement de la seva tasca en pro dels aliats en la Primera Guerra Mundial, el Govern francès li atorgà la Legió d'Honor:

«En la Embajada de Francia se celebró esta tarde el acto de entregar e imponer las insignias de la Legión de Honor al director de *Heraldo*

de Madrid, don Manuel Fontdevila. El embajador pronunció unas breves frases de elogio para el señor Fontdevila y éste contestó dando las gracias.» (*La Vanguardia*, 5.3.1932)

En qualsevol cas, es mantingué sempre al costat de les esquerres liberals i progressistes, però també de les forces democràtiques i que defensaven el control de l'ordre públic i la legalitat. Precisament per la seva aferrissada defensa del joc democràtic i la seva posició antirevolucionària, esclatada la Guerra Civil, Fontdevila hagué d'exiliar-se. Va a ser a París, on s'assabentà de la gran tragèdia de la seva vida, quan el seu fill fou afusellat a Màlaga pels franquistes simplement pel fet de ser el seu fill, el fill del director d'un diari que havia gosat mantenir-se fidel a uns ideals. L'*Heraldo* fou requisat primer pels comunistes i, acabada la guerra, pels feixistes. Els germans Busquets mai no van poder recuperar-ne el control, ni tan sols arribada la democràcia.

8. Guerra i exili

A París va dirigir, l'any 1937, el periòdic *Cette Semaine*. Ho deixà aviat. Va prendre la decisió d'anar-se'n d'Europa. L'esperava l'Argentina, on, a Buenos Aires, s'encarregaria del llançament d'un nou diari i d'altres activitats periodístiques.

Per a nosaltres aquests anys resultaran d'un interès extraordinari, perquè Fontdevila d'alguna manera es retroba amb el seu passat i publica a *Catalunya*, *Revista d'Expansió Catalana*, de Buenos Aires, els anys 1944 i 1945, un total de vuit articles que vénen a ser les seves memòries per entregues. Posteriorment, la mateixa revista li oferirà una secció, «Aigua de Canaletes», on també evocarà en forma d'anècdotes i pensaments una vida gastada rient. Perquè tot i que és un Fontdevila cansat i vençut, la màscara de cínic encara l'aguanta.

Són anys en què, a l'esperança del retorn, segueix la certesa de l'exili. Perduda l'oportunitat de foragitar el dictador al final de la Segona Guerra Mundial, Fontdevila és lúcidament conscient que mai més no tornarà a Catalunya ni a Granollers. Un mes de maig, en un festival organitzat per l'Agrupació d'Ajut a la Cultura Catalana i la revista *Catalunya*, al Centre Català de Buenos Aires, a benefici dels intel·lectuals catalans, pronuncià una conferència que tenyí de nostàlgia, exemple del seu pensament polític:

«Ara més que mai voleia pel món l'esperit de Catalunya. L'enemic ha determinat, paradoxalment, el miracle: l'ànima de Catalunya no s'ha deixat caçar. Han atrapat les masies, els arbres, les muntanyes, les pedres i les rajoles i les teules de les ciutats i els pobles, però l'esperit de les coses els ha fet 'miranius', ha passat la frontera sense passaport ni document de cap classe [...]. Pels meus deures professionals a Madrid, durant setze anys no he pogut assistir a l'infantament miraculós del moviment cultural català, molt superior en ritme, en vigoria i en nitidesa als accidents, no sempre feliços, del moviment polític del nostre poble. Però en descàrrec de la meva absència he de dir-vos que si he procurat ésser honest, fidel i desinteressat en el compliment del meu deure com a dirigent periodístic d'un sector de l'opinió pública espanyola en aquest període històric de transacció, tan ple de malvestats, no he perdut ni un dia el record de la meva catalanitat posada al servei de la causa general espanyola, amb totes les seves característiques de constància, combativitat, visió planera, seny decidit i romanticisme, aquest romanticisme tan arrelat en el cor dels catalans, bescantats com a fenicis i gasius. He intentat servir a Espanya un dia i un altre dia, però ara ja us ho puc confessar, cap d'aquests dies he deixat de dir el Parenostre en català, en el català de Granollers, la vila que té els matins més blaus i les tardes més rosses de tot Catalunya i cada migjorn rep el bes suau de la marinada fresca que arriba al Vallès com una salutació del Maresme.»

Diu Maria Vilà que, segons Rocamora, seguia sent company de tertúlies i home d'humor agredolç, però desolat i malalt, era un «dels més pudorosament enyorats» i que amb una indemnització que va cobrar per deixar el seu pis de lloguer, es va comprar una caseta en un barri suburbial de Buenos Aires, Remedios de la Escalada. «Un home que havia fet de l'amistat una religió i de la professió periodística un art.»

Un dia de primavera del maig de 1957 va morir, «cuando se afeitaba a la una de la tarde para ir al café, donde podía pasarse sin cansancio sus dieciocho horitas diarias como pez en el agua», com va deixar escrit el seu entranyable amic periodista Carlos Sampelayo. El certificat de defunció també mostra l'existència d'una segona esposa, una periodista espanyola a l'exili, Maria Rita García, de la qual ho desconeixem tot.

Els seus amics de l'exili el ploraren. Al seu país, en canvi, ningú no semblà recordar-se'n. L'ombra de l'oblit havia caigut ja sobre Fontdevila i el seu món.

A la seva revista d'aquells anys, *Catalunya*, de Buenos Aires, va sortir publicada, en el número de juny de 1957, la necrològica següent:

«Manuel Fontdevila ha deixat per sempre aquell cigar havà i aquella tassa de cafè que, amb el barret d'ales amples i la inquieta mirada periodística, varen fer-se un xic el prototipus d'una època, d'una manera, d'una personalitat extraordinària, multiforme, oberta a tots els vents del sentiment, a totes les vivències de l'amor pels homes: un amor gelós i púdicament amagat sota una capa magnífica d'ironia que el feia no tan sols agudíssim i escoltat, sinó que arrodonia l'estampa de la simpatia per antonomàsia, que això era, fonamentalment, Fontdevila: la simpatia i l'amor dels homes, fet periodista de tota la vida i per sempre més... català universal, ciutadà del món, habitant per dret propi de l'utòpic regne de les lletres... I l'aigua de Canaletes començava a brollar com una deu inextingible de la seva ploma infatigable. Com ell va dir amb motiu de la mort de Ramon Escarrà, l'aigua de Canaletes avui raja llagrimejant... i ho fa per última vegada.»

El mes de juliol, el seu amic Andreu Dameson, a la mateixa revista, tornava a reivindicar la figura d'aquest gran periodista des del punt de vista des d'on sempre hem de tenir-lo present:

«Tots els anys venia a passar la setmana de la Festa Major a Granollers, capital del Vallès, d'on era «fill predilecte». El primer dia, dinava a can Garrell, on jo hi solia ésser convidat; al vespre, a casa del metge Canal; l'endemà a can Peret Iglésies; i així cada àpat en una casa diferent durant tota la setmana, i encara li mancaven dies per a quedar bé amb altres famílies que ja el comprometien per l'any següent. Ara, a l'exili, en parlàvem molt sovint. Ell, tan europeu, tan barceloní, tan madrileny, en parlar de Granollers se li humitejaven els ulls. I és que estimava intensament el cel blau de Catalunya i les muntanyes que el sostenen.»

Nosaltres, avui, simplement demanem a Granollers que s'aturi un moment i que recordi. Hi ha molt a guanyar recordant i llegint Fontdevila. Sobretot, unes riallades tan immenses com la seva obra.

Quim Torra i Pla